

Ze zijn met de zaak van de Opstand solidair, en hun eigenbelang brengt dat ook met zich mee, want hun goederen liggen in Holland. Sindsdien hebben de Hollandse edelen zich ook op hoge posten gehandhaafd. Ontegenzeggelijk domineerde de burgerij. Maar de kleine groep edelen heeft een naar verhouding onevenredig groot aandeel in de macht weten te behouden.

Eenvoudige natuurlijke oorzaken hebben dat aandeel gaandeweg verkleind. Nieuwe adelsverheffingen kwamen in de Republiek niet voor. Er kwam nooit één familie bij om de gelederen te dichten, zodat het uitstervingsproces onverbiddelijk voortgang vond en nog vindt: slechts drie hedendaagse geslachten stammen nog in rechte lijn af van oude Hollandse adel.

Van Nierop heeft overtuigend aangetoond, dat het de adel aan geld niet schortte. Ook laat hij zien dat de edelen, anders dan Bakhuizen van den Brink geloofde, wel degelijk in staat bleken 'in de nieuwe vormen, welke eene nieuwe wereld baarde, zich zelve waardig te handhaven'. Hij vraagt zich niet af, of die kunst van zelfhandhaving iets te maken had met wat Bakhuizen 'zedelijke ontwikkeling' noemde. Edelen, zegt Van Nierop, achtten het een schijnprobleem, of adel nu voortkwam uit geboorte dan wel dat die uit een deugdzaam leven moest blijken: bij de geboorte had de edelman die deugden immers juist meegekregen. Dan zal, denk ik, de opvoeding bij dat ideaal aangepast moeten zijn. Daarom is het enigszins spijtig, dat Van Nierop de edelman op zijn weg van de wieg naar het graf juist in de vormingsjaren niet begeleidt. Waterbolks verspreide opstellen komen dan ook niet in de literatuurlijst voor.

Dat Van Nierop dat boek niet zou kennen is natuurlijk uitgesloten. Het moet gaan om een bewuste keuze: culturele vorming zowel als culturele ontplooiing zijn buiten de opzet gebleven. Van Nierop heeft een Hollandse Stone geschreven, doch dan zonder het laatste onderdeel 'Mind and manners'. Maar dat is ook eigenlijk wel een apart boek waard, en het zou een heel ander soort onderzoek vereisen. Ik geloof dat Van Nierop er goed aan heeft gedaan het doek te laten vallen na zijn negen hoofdstukken, die te zamen een duidelijke weerlegging vormen van het citaat waarmee deze bespreking opende. We wachten nu geduldig op de verwerking in de handboeken.

A. Th. van Deursen

J. Th. de Smidt, J. van Rompaey (†), e. a., ed., *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, IV, 1541-1551* (Chronologische lijsten van de processen en sententiën van de oude raden van justitie van België, eerste reeks, Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht XI; Brussel: Ministerie van justitie, 1985, xv + 654 blz.).

Dit boekdeel dat ook verscheen als nummer XI van de 'Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht' (Zutphen: De Walburg Pers), is de zoveelste vrucht van een onderneming die in 1966 startte met de uitgave van een eerste deel over de jaren 1465-1504.

Een van de initiatiefnemers, Strubbe, mocht het verschijnen van deel II (1971) over de jaren 1504-1531 niet meer beleven. J. van Rompaey, een van de medewerkers van het eerste uur die de laatste jaren de verantwoordelijkheid voor de uitgave met J. Th. de Smidt deelde, heeft het verschijnen van deel IV evenmin mogen beleven. Toch gaat de

produktie gestaag door. Deel V over de jaren 1551-1563 is praktisch klaar en deel VI, het laatste van de reeks, over de jaren 1563-1580 zou snel daarop volgen. Om een dergelijk produktieritme te kunnen aanhouden moet er snel en hard en met velen worden gewerkt. Aan dit deel werkten buiten de op de titelpagina genoemde projectleiders nog vijftien andere auteurs mee.

De onderneming is intussen al een begrip geworden en dient daarom hier echt niet meer te worden voorgesteld. In de eerste plaats bedoeld als werkinstrument voor rechts-historici is deze lijst van vonnissen van de Grote Raad meteen een handig middel voor alle historici om toch inlichtingen te putten uit de weinig toegankelijke archieven van deze instelling. De processen raken immers van ver of van dichtbij de meest diverse zaken van het leven aan: de haringindustrie te Rotterdam, het schippersbedrijf in Zeeland en in Gent, de textielnijverheid, de handelsmilieus te Brugge, Antwerpen, Rotterdam, kerkelijke toestanden en conflicten in kloosters, vermogens van vooraanstaande families, enz.

De eerste delen van de reeks hebben nogal wat kritiek gekregen onder meer van A. Yttebrouck en J. Buntinx. Er werd duidelijk een poging ondernomen om de gewraakte onvolkomenheden te verhelpen. Zo wordt boven elke analyse de regio, waarop de casus betrekking heeft, nu ook voor het huidige Frankrijk volgens de zestiende-eeuwse territoriale afbakening aangegeven. Toch is ook nu de afwerking niet perfect. Dit kan ook moeilijk. Het tragische verdwijnen van een van de twee projectleiders en het veelvoud aan medewerkers zullen daaraan wel niet vreemd zijn. Het moet nochtans niet zo moeilijk zijn een goede corrector te vinden om er over te waken dat inconsequenties en drukfouten tot een minimum worden beperkt. Nu wemelt het in de tekst van verkeerde woordsplitsingen, drukfouten of bijstellingen die niet door een komma worden gevolgd. Ongetwijfeld zou dan ook de onachtzaamheid verbeterd zijn op bladzijde 384 waar sprake is van een regeling nopens de tollens tussen de Nederlanden en Luik en even verder over Maria van Hongarije en het 'bisdom'. Bedoeld is natuurlijk de prinsbisschop. Het was ook minder aangewezen bij de analyses normaal de aanduiding 'poorter' te gebruiken en elders enkele malen 'burger'.

Het betreft hier gelukkig slechts onbeduidende schoonheidsvlekjes. Ernstiger is de weinig doordachte en niet consequente manier waarop de indices, één voor personen en plaatsnamen en één voor zaken, werden samengesteld, en dit in een tijd waarin de informatica hoogtij viert. Het is ons zelfs niet in de eerste plaats om de fouten in deze registers, die niettemin talrijk zijn, te doen. Bij wijze van voorbeeld: men vindt onder het trefwoord 'Brabant Raad van' een verwijzing naar casus 17 waar wel van de Raad van Vlaanderen en het Hof van Holland sprake is, maar niet van de Brabantse Raad; onder 'Dowaai' wordt verwezen naar casus 833, dat echter op Dordrecht betrekking heeft en naar 1027, dat over Zwijndrecht gaat, onder 'Antwerpen' naar casus 8 en 13 respectievelijk betreffende Duinkerke en Lieke.

Het is vooral betreurenswaardig dat bij de samenstelling van de indices geen vaste nonnen werden aangenomen. Zo wordt bij de persoonsnamen niet altijd de erbij horende kwalificatie in de indices opgenomen. Op willekeurige wijze worden onder het trefwoord Brabant (496) analyses over de hulptrefwoorden 'Raad van' en 'raadsheer Raad van' verdeeld. Zo staan casi 120, 395 en 627 over raadsheer Cottreau en casus 217 over de raadsheer Van Heylweghen onder de analyses over de 'Raad' zelf. Onder 'Aalst bestuur' wordt de casus 1360 aangehaald, terwijl daar het 'graafschap' Aalst bedoeld is en casus

339, dat eigenlijk een proces tussen G. du Bosch, hoogbaljuw van het Land van Aalst, en St. van Vaernewijck, schepen van Aalst, is.

De Raad van Financiën wordt in de index opgenomen met de casus 116 wegens de vermelding aldaar van Lodewijk van Vlaanderen, hoofd van de financiën, daarentegen niet de casus 181, waar Filips van Lannoy, hoofd van financiën, bij betrokken is; sterker nog casus 173, waar de Raad als dusdanig optreedt, wordt niet gesignaleerd. Het is trouwens opvallend hoe veel instellingen, ook van juridische aard, in deze indices niet voorkomen: Raad van State (nrs. 166 en 173), Raad van Namen (nrs. 44, 107 en 115), van Vlaanderen (nrs. 112, 119, 120, enz.), van Artesië (nr. 102), en de andere justitieraden, terwijl deze van Brabant wel is opgenomen. Ontbreken verder: de Rekenkamer, de Rekenkamer van Holland, het bisschoppelijk gerecht van Atrecht en vele andere kerkelijke rechtbanken. Het is des te meer te betreuren omdat het dankbaar werkinstrument dat deze lijst is, op die manier een deel van zijn bruikbaarheid voor de algemene historicus verliest.

R. van Uytven

J. I. Israel, *European Jewry in the Age of Mercantilism 1550-1750* (Oxford: Clarendon Press, 1985, xii + 293 blz., £25,-, ISBN 0 19 821928 8).

Afgaande op de titel zou men kunnen denken hier een studie voor zich te hebben met een in essentie economisch-historisch karakter. Wie echter kennis heeft genomen van het, nu al respectabele, oeuvre van de auteur, zal het vermoeden hebben, dat ook de politieke en de intellectuele factor een evenredige rol in dit boek zullen spelen. Dat is ook het geval. Israel behandelt niet alleen de interne geschiedenis van de joden in Europa in het algemeen, en tevens comparatief de joodse gemeenten in de verschillende staten (waaronder de Nederlanden), maar ook de ontwikkeling van de relaties met de omringende christelijke overheden. Hij geeft een prikkelende en uitdagende visie op het Europese jodendom. De behandelde twee eeuwen omvatten kort gezegd de periode volgend op een grondige verdrijving van de joden uit West- en Midden-Europa naar het oosten en naar het Turkse rijk, de nieuwe toestroming naar Midden- en West-Europa sinds het einde van de zestiende eeuw, de opbloei van het joodse economische en intellectuele leven, met een hoogtepunt in de tweede helft van de zeventiende eeuw, en tenslotte het verval in de eeuw der Verlichting. Dat is bepaald geen conventioneel beeld.

We zijn gewend de emancipatie van de joden te plaatsen aan het eind van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw. Terecht is daar, wat Nederland betreft, door Michman en anderen tegenin gebracht, dat toen hooguit sprake was van een begin van politieke en juridische emancipatie, terwijl de realisering daarvan in sociale termen pas veel later — zo ooit — kwam. Israels optiek is wellicht weer anders. In zijn tijdvak valt de 'emancipation of the seventeenth century', welke de joden als een sterk coherente groep een plaats gaf in de westerse wereld (3). In Israels visie geldt voor de joden *in toto*, wat op grond van regionale studies in Polen, het Duitse rijk, Italië en de Nederlanden incidenteel al duidelijk was geworden: dat de eeuw der Verlichting een verzwakking van de netwerken der joodse gemeenschappen te zien geeft en een verpaupering van de joodse massa (252-253). Verlichting en haskalah hebben de orthodoxie en gemeenschapszin ondermijnd bij Sephardim en Ashkenazim gelijkelijk. Israel